

המניעים ה"סמויים" של הרמב"ן ב"קונטרס דינא דגרמי"

אליצור אברהם בר-אשר

נפש לסבי
הרב אברהם בן-הרוש נ"ע

א

חקר הספרות הפרשנית של הרמב"ן לתלמוד זכה לאחרונה להתעוררות המיוחדת. הביירוים האחרונים החלו לחשוף את שיטתו ואת מגמותיו, וכן הם ממפים את יחסיו ואת היכרותו עם חכמי הדורות שלפניו.¹ במאמר זה אני מעוניין להוסיף ראייה למסקנה שכבר הגיעו אליה חוקרים אשר עסקו ברמב"ן, וחידושו של מאמר זה נעוץ בדרך שבה אחזק את דבריהם, ובחשיפת מסקנתם במקום נוסף.

אני מבקש לעמוד על המניעים הסמויים של הרמב"ן בכתיבתו את "קונטרס דינא דגרמי".² חיבור זה הוא חלק ממסגרת הפרשנות לתלמוד של הרמב"ן, אלא שאין הוא

* עיקרי הדברים שבמאמר זה נכתבו כפרק בעבודה סמינריונית שהוגשה לפרופ' יגאל קווארט בנושא "סיבתיות במשפט", אב ה'תשס"ב, ונאמרו בהרצאה במרכז שלם, ירושלים, סיוון ה'תשס"ב. אני מודה לפרופ' אברהם גרוסמן, לפרופ' משה הלברטל ולפרופ' יעקב זוסמן אשר הואילו בטובם לקרוא את המאמר, ועל הערותיהם. כמוכן שכל הנאמר כאן הוא על אחריותי בלבד.

1 ראה י' פלורסהיים, "חידושי הרמב"ן לתלמוד", סיני, קכג (תשנ"ט), עמ' כ-גב — בהערות 1-2 הוא מסכם את מצב המחקר על הרמב"ן בכלל, ועל דרך עבודתו בפרט; הנ"ל, "חידושי הרמב"ן לתלמוד כמקור לחשובות", סיני, קכה (תש"ס), עמ' לד-מו; כמו כן ראה י"מ תא-שמע, הספרות הפרשנית לתלמוד באירופה ובצפון אפריקה, חלק שני: 1200-1400, ירושלים, תש"ס. עמ' 29-55 מתמקדים ברמב"ן, ושם הוא מפנה לספרות המצויה בתחום; ראה גם מאמרו של מ' הלברטל, "המנהג וההיסטוריה של ההלכה במשנת הרמב"ן", ציון, סז (תשס"ב), עמ' 25-56; גם במאמרו של ש' יהלום, "ר' יהודה בן יקר — תולדותיו ומקומו במשנת הרמב"ן", סידרא, יז (תשס"א-תשס"ב), עמ' 79-107, יש תרומה לחקר הרמב"ן עצמו (במיוחד עמ' 93-107), לצד הביירוים החשובים על מורו ר' יהודה בן יקר. לאחרונה בעבודת הדוקטור הוא אף העמיק את עינו בחקר התחום ההלכתי של הרמב"ן: ש' יהלום, חשיבתו ההלכית של הרמב"ן לאור מקורותיו הפרובנסלים (חיבור לשם קבלת ד"ר לפילוסופיה), רמת גן, תשס"ג (להלן: יהלום דוקטורט).

2 אין ספק כי חיבור זה נכתב על ידי הרמב"ן. הרמב"ן עצמו מפנה בחידושו לחיבור זה. ראה חידושי הרמב"ן למסכת כתובות לד ע"א, ד"ה "ואיכא למידק": "וכבר אספתי דיני דגרמי אל מקום אחר וברתי הענין יפה לפי דעתי בס"ד"; שם פה ע"ב, ד"ה "ליכא דליסבה", וכבבא בתרא הוא אף מציין את העובדה שלמעשה חיבור זה מובא כנספח לפירושו לכבא בתרא: "ולא אאריך בכאן בדיני הגרמות אבל

צמוד למסכת כי אם מוקדש לנושא מסוים. החיבור כמעט שלא זכה להתייחסות, והדיונים על אודותיו נסבו בעיקר על שאלות של תוכן ופחות על ענייני מתודה. במקום אחר אודש גם אני לעמוד על "תורת הסיבתיות במשפט" שמשתקפת בקונטרס. אך קודם לעיסוק הזה מן הדין לעמוד על המוטיבציות שהיו לו לרמב"ן בעת כתיבת החיבור.

ב

ביקונטרס דינא דגרמי" מנחה הרמב"ן את שיטתו של ר' מאיר, המחייבת כ"דינא דגרמי", כלומר במקרים שנוצר נזק לא באופן ישיר כי אם עקיף. להיבדק זה כמה חלקים: בתחילה הוא מברר מניין שר' מאיר הוא בעל השיטה, ושהוא לכדו סברו זאת, וכן הוא מעמיד על כך שזוהו "דיין" ולא "קנס", בניגוד לעמדת התוספות. הוא אף מבדיל בין השאלה האם חייבים כרמא גרימה שמוגדרת כ"גרמי" ובין השאלה האם חייבים על "נזק שאינו ניכר".⁸ ברם, רובו של החיבור⁹ מוקדש לניסיון ליצור שיטה. הוא תר אחר העיקרון המנחה בפסיקת ההלכה בעניין זה, העיקרון שעל פיו אפשר לאגד את כל הסוגיות ופסיקות ההלכה תחת מערכת כללים עקיבה.

בחלק זה הרמב"ן מתייחס לארבעים ושישה מקרים, והוא עומד על היחס שבין הפסיקות בכל אחד מהמקרים הללו. שמונה מתוכם הם מקרים ספקולטיביים שהרמב"ן עצמו מציע

בסוף זו המסכת אכתוב הכל מפורש במקום אחד שלא להפריד דברים מחוברים" (כ"ע"ב, ר"ה "נאמר בנוקין אסור").
 3 התייחסות המקריית שמצאתי ל"קונטרס דינא דגרמי" נוגעת אך ורק לדברי השני שמצויים בהקדמה לחיבור, שבה הרמב"ן מפליג בדברי שבו לחכמי צרפת. ראה תא-שמע (לעיל הע' 1), עמ' 4; הלבטל (לעיל הע' 1), הע' 24, וכעת יהלום דוקטורט (לעיל הע' 1), עמ' 127-131 (וראה שם הפניות נוספות לדיונים על החיבור הנדון).

4 כמעט שלא נכתבו חיבורים המתמקדים ביצירה זו של הרמב"ן. החיבורים הידועים לי הם של ר"ש שטיינר, שישנו עיקב, פדעמישלא, תרמ"ב; מהדורותו של הרב מ' הרשל, הוצאת מבין התלמוד הישראלי השלם, ירושלים, תשל"י, שבה נלווים לחיבור הערות ומראי מקומות; ראי' בריל, קונטרס דינא דגרמי הרמב"ן — עם פירוש ביאור המשפט וציין במשפט, בני ברק, תשנ"ו; לאחרונה יצאה מהדורה מחודשת של הספר, על פי כתב יד, ונוספו אליה שיעורים אשר העביר הרב אהרן ליכטנשטיין בשיבת הרעיצין, וכיום הוא מנסה בין השאר לעמוד על יסודי שיטתו של הרמב"ן (ע' גורדין רד' פלדמן [נורכיט], שיעורי הרב אהרן ליכטנשטיין על "דינא דגרמי", ארון שבות, היתכסי"ב [להלן]; שיעורי הרב ל'). בהוצאה זו הודפסה גם מהדורה חדשה של הקונטרס עצמו, על פי מהדורות המחוקקת של כתבי הרמב"ן בהוצאת מבין משרכא, וכן על פי המצוי בכ"י מינכן 75 (מברקה שניכני מהדורה זו אינה צמודה לכ"י מינכן 75, אלא רק חולקת על פיו במספר מקומות). יש לציין כי הפסיקה החלוקה לפסקאות נעשו על ידי המוציא לאור, ופועלות אלו הן כבלות אופייניות. מעטין שיטתי מוקבל הורשם שלעיתים הם טעו בפירושו, כגון במ"מ, נראה כי סוף הפסקה השנייה אמורה הייתה להיות ראשיתה של הפסקה השלישית. הפניות כעבודה זו לחיבורי של הרמב"ן יהיו על פי מהדורה זו. לסקירה על הנושא ועל הפורשניות השונות ראה אנציקלופדיה תלמודית, כרך 1, ערך "גרמי", עמ' סחא-תצו.

- 6 עמ' ג-א.
- 7 עמ' ז-כב.
- 8 עמ' כג-ל.
- 9 עמ' לה-ס.

ושאינם מצויים בסוגיות השי"ס או בפוסקים שקדמו לו. הוא המציא אותם, והוא אף מגיח מהי פסיקת ההלכה בהם.¹⁰ בנוגע לשלושים ושמונת המקרים האחרים מתבקשות מאלהן שתי שאלות: 1. על פי מה הרכיב הרמב"ן את רשימת המקרים הללו? 2. הרמב"ן מניח, כמעט בנוגע לכולם, מהו הדין: האם ה"גורם" לנזק חייב או פטור, ולאור זאת הוא נדרש להסביר את טעם ההלכה, וכיצד הוא מתיישב עם שאר הפסיקות. נשאלת השאלה על פי מה קבע הרמב"ן מהי ההלכה?

תוקף השאלות הללו יתחזק אם נציין את העובדות הבאות. בנוגע לשאלה הראשונה יש דוגמות שמעוררות תמיהה מאיזה טעם בחר הרמב"ן בהן ולא באחרות. במיוחד כאשר יש כמותן רבות: או במקרים שהחייב בהם משום דינא דגרמי נראה מופרך מוסדו, ולפיכך אין מחזור מדוע הרמב"ן נוקט להסביר את טעם הפטור, ולפרט מדוע אין חייב משום "אדם המזיק".¹¹ לדוגמה, המשנה במסכת בבא בתרא ו, א אומרת: "המוכר פירות לחבירו ודוען ולא צמחו... אינו חיב באחריותו". אף כי ייתכן ששענה מעין זו איננה לגיטימית, מכל מקום אפשר לפחות לתמהה מדוע עלה כולל במחשבה לחייב משום "אדם המזיק". מקרה אחר שמעורר תהייה על דרכו של הרמב"ן בהרכבת הרשימה של המקרים הוא עיסוקו בסוגיית "נשתברו כרו ולא סלקה" (בבא קמא כח ע"א-ע"ב). הרמב"ן מסביר מדוע אינו חייב לא משום אב הנזק "בור" ולא משום "דינא דגרמי", ולכאורה תמה מדוע ראה צורך להעיר על דוגמה אחת מני רבות שהגומרא נוקטת אליהן בהקשר של חיובי אב הנוזקין "בור". לו רצה הרמב"ן לעמוד על היחס בין "גרמי", שלפי הרמב"ן חיובו הוא משום "אדם המזיק", לבין שאר אבות הנוזקין — היה יכול לעשות זאת באופן פרדיגמטי, או לשפל במקרים הקלסיים. שאלות מעין אלו, אף שקיימת אפשרות שיש לפוטן בעובדה שבין הוא בחר ואין לתהות מעבר לכך, יש בכוחן לעורר לפחות את הספק, ואת תוקפן הן מקבלות מעצם העובדה שאפשר לענות עליהן בדרך נאותה.

בנוגע לשאלה השנייה הקשורה לפסיקת ההלכה, לכאורה יכולים אנו לענות עליה בנקל. ולטעון שהרמב"ן פשוט מחויב לפסיקת הגמרא בכל המקרים הללו. אלא שמעטין בדבריו מתברר מיד שבסוגיותינו עניין זה אינו פשוט כלל. טעם הזכר הוא שלפחות בנוגע לשני מקרים הייח"ן פוסק להלכה שחייבים לשלם נגד הפסיקה הפותרת בגמרא, ונימוקו לכך הוא שסוגיית הגמרא היא על דעת מי שטובר שבדינא דגרמי פטור, אך מכיוון שלהלכה נפסק כדברי ר' מאיר המחייב — אנו פוסקים שהמוזיק חייב לשלם את הפיצוי הכספי.¹² יוצא

- 10 כפי שאפשר היה לצפות האחרונים אכן תמחו על מתדה זו, ראה למשל שיעורי הר"א ע"ל, עמ' 120. במחקר שיעסק ב"תורת הסיבתיות" של הרמב"ן המשתקפת בחיבור זה אשתדל בעז"ה להבהיר לאיזו פונקציה משתמש הרמב"ן באמצעי זה. ברם, אין זה מעניינו של מאמר זה.
- 11 ממספר מקומות ברור שהרמב"ן מבין שהחייב במקרים של "דינא דגרמי" הוא משום אדם המזיק. למשל, בנוגע לדין על חיוב גם בשוגג אומר הרמב"ן את הדברים הבאים: "חייב לר' מאיר בין בשוגג בין במזיד בין באותם, שאדם מרעו לעולם" (עמ' כו), ובמקום אחר באופן מפורש: "יש לומר כי דינא דגרמי, הני מילי בנזק עצמו, אבל בנזק בהמתו — לא. שלא חיובו תורה אלא בנזקין ממש בכתו, אבל גורמת שררו — לא. כך נראה לר' (עמ' מה), אם כי לאור מכן נראה שיש משענה זו, וכי הוא סבור שהדין הזה לרונטי לכל אבות הנוזקין (עמ' מה).
- 12 שני המקרים הללו מובאים בשם רבה שפוסט בבבא קמא כו ע"ב, ורע"הם אומר הר"ף "מסתברא לן דלית הלכתא ברא כרבה משום דסבירא ליה ולא דינינן דינא דגרמי... וקיימא לן דלית הלכתא כותיה" (בבא קמא יא ע"ב — י"ב ע"א באלפס).

אפוא שבהכרעה להלכה יש לפוסק מרווח ככל מקום שהגמרא פוסרת בקביעה האם סוגיית הבבלי היא גם לפי שיטת ר' מאיר המחייב בדניא דגרמי. נשאלת אפוא השאלה מתי הורמב"ן החזיר לעצמו לטעון כי סוגיית הגמרא איננה להלכה, ומתי הוא מאמץ את פסיקת ההלכה. האפשרות הזאת עשויה ללמד על הכוח שהורמב"ן ייחס ל"כלל הגדול" שמצא ושהעמיד בראש החלק האחרון של הקונטרס ושעל פיו הוא מסדר את פסיקת ההלכה. והאם בכוחו להכריע בסוגיה מסוימת איננה להלכה. זוהי, כמובן, שאלה מתודולוגיות קשה: הרמב"ן יידרש לתת דין וחשבון אלו סוגיות שותפות בעיצוב הכלל, ואלו "כפופות" לו?

זאת ועוד; עיני מדויקת בדבריו מראה כי לא תמיד הרמב"ן מרצה מפסיקתו. לעתים הוא נשאר ב"צריך עיני",¹³ ואף כחתימת דבריו ניכרים ספקותיו: "ואין אומרינן בניינין אלו זו דומה לזו, שהדברים עמוקים והחילוקים דקים כחוט השערה" (עמ' 5). קשיים מתחדדים לאור העובדה שאחד השיקולים לפטור על פי הרמב"ן הוא אם לא מוזכר "ביברי היקא", כלומר אם לא הכרתי שהנזק יתרחש. מעיין בדברי הרמב"ן מתעורר חשד כי לעתים הוא משתמש בכלל הזה כאופן "שדירותו", וקשה להכריע מתי הוא משתמש בו ומתי לא.¹⁴ לא פעם נראה שהוא נחזק ממש לנמק את הפטור, ומתעוררת מאלה השאלה מדוע אין הוא מציע, ולו כאפשרות בלבד, שאין הלכה כאותן הסוגיות (ובידוע הרמב"ן אינו נמנע מלצטע הצעות סותרות בדבריו).¹⁵ עלינו לחשוף אפוא מהי המחויבות שהורמב"ן מונע על פיה?

ג

לאור השאלות הללו, דומה שחשיפת המניעים של הרמב"ן תהיה שיעור חשוב בדרכו של הרמב"ן, ואף תיישב קשיים שונים שתללו האחרונים שעסקו בדבריו. אבוא אם כן לחור אחז הסיבות לדיוניו בכל מקרה ומקרה שהוא מתייחס אליו.

מעבר לשמונת המקרים שהורמב"ן מציע, באחד משור של דניא דגרמי.¹⁶ ובשניים הסוגיות. לשמונת מהם הגמרא עצמה מערכת את השיקול של דניא דגרמי. ובשניים אחרים יש קשר עקיף: פעם אחת מוזכר על מקרה בירושלמי שדומה למקרה שמוזכר בסוגיה בבבלי בהקשר של דניא דגרמי,¹⁷ ופעם אחרת מוזכר על מקרה שמושווה בסוגיה

13 ראה עמ' 20.
 14 לעתים הרמב"ן עצמו מתקשה להסביר את עיקבות שיטתו. כמו למשל בסוגיית "מסור" ששואל בה הרמב"ן: "אי הכי מסור נמי דילמא לא שקלי ליה?" (עמ' 20). טענה דומה מופיעה בשנייה הרא"ל עמ' 120. ברם ראה בהע' 4 שם שמפתח, ערכך את השאלה בנוגע למקרה המדובר שם.
 15 ראה בניינין זה אצל תא"ש (לעיל הע' 1), עמ' 47-48, שם הוא מתאר את ה"אופי הכללי גמור" של הדין של הרמב"ן.

16 כדוגמת המקרים שמוזכרים בכבא קמא סב ע"א, ובסוגיות המהכרות שם עז ע"א — ק ע"ב, וכן בסוגיה בבכורות כח ע"ב ובמקבילתה בכבא קמא קז ע"א (סוגיה זו מהכרת גמ בדין סנהדרין כ ע"ב כאלפס).
 17 הכונה לירושלמי, שבעות ו, ה, לו ע"ב, למי ששותם את פיהם של העדים ומונע מלעדי. בירושלמי מרמז את המקרה הזה ל"מקרה שטרו של חברי חזן מדעתו", וזה מעין המקרה בבבלי של "שורף שרתויו של חברי" (כבא קמא עז ע"א-ע"ב), אשר הבבלי פוסק בו על פי הקריטריונים של "דניא דגרמי".

על יחסו של הרמב"ן לירושלמי ראה י. זוסמן, נספח למאמרו "פרקי ירושלמי", מחקי הלמוד, ב

אחרת בבבלי למקרה שעליו הגמרא אומרת במפורש בסוגיות של דניא דגרמי שחיובו הוא מצד דניא דגרמי (הרמב"ן מזכיר זאת בהד"א).¹⁸ המקרה האחד עשר הוא המקרה שהגמרא פוסרת מהנימוק של "גרמא בניינין פטור",¹⁹ וכפי שנראה להלן יש לכך חשיבות רבה לעניינו.

שלוש סוגיות נוספות שנוכרות הן סוגיות שהר"ף מכניס בהן את השיקול של דניא דגרמי, פעמיים בהקשר שהר"ף פוסק נגד פסיקת הגמרא,²⁰ ופעם אחת כדי לנמק את החיוב שמוזכר בגמרא.²¹ עד כה מצאנו את טעם הזכרתן של עשרים ושתיים סוגיות, נשארו עשרים וארבעה מקרים שבהם נותרה התהייה מדוע הרמב"ן שנאן, ולמותו לציון שכל הספקות שהעלת בראשית הדברים נוגעים לקבוצה זו.

דומה שאפשר להסביר מדוע ראה הרמב"ן צורך להתחייס אליהם לאור העובדות הכאות — במקום אחד הרמב"ן מציי את הדברים הבאים: "ודניא דגרמי וגרמא בניינין חדא

(השני'), עמ' 281, שם הוא טוען כי הרמב"ן השתמש בירושלמי אך ורק כפירושה לכלי ולא כמקור הלכה כשלעצמו; בניינין זה ראה גם תא"ש (לעיל הע' 1), עמ' 50, אשר צמד על כן שהרמב"ן השתמש בהלמוד הירושלמי כדי להוכיח ממנו דין או עיקרון שביקש לתמוך. במקרה שלנו הרמב"ן מזכיר את הירושלמי ומעלה את האפשרות שמדובר במקרה שונה מהבבלי, וכל אופן הוא מנסה להכניס לשיטה, ולבסוף פוסק בירושלמי (ואכן יש רושם שהרמב"ן רואה בירושלמי אמצעי לניתוח מקרה שמתרכז בו בלבד, ולא כמקור לפסיקת ההלכה).

לאחרונה התעמת יואל פלורסהיים עם טענתו של יעקב זוסמן (י פלורסהיים, פירושי הרמב"ן לירושלמי, ורע"ט, ירושלים, תשס"ג, עמ' יב-יד), ואמר את הדברים הבאים: "אדושה לומר בשלב הזה שבענין הרמב"ן, הירושלמי הוא החיבור החשוב ביותר אחרי הבבלי, ועל פיו תשקן הלכה, אם אינו נגזר את זה של הבבלי על פי כללים ידועים שהוכיח במקומות רבים". דומה שפלורסהיים ערב בין שתי טענות שונות שמשמעות מדבריו של זוסמן שם: א. הרמב"ן לא ראה בירושלמי מקור מחייב להלכה; ב. הרמב"ן השתמש בירושלמי רק כדי לפרש את הבבלי. פלורסהיים הוכיח טענה א מאחר שאפשר לראות אין בדבריו הוכחה כנגד טענה א. המקרה שלנו מוכיח את אמרתו טענה א. יתר על כן, בפירושי שהרמב"ן מעלה את האפשרות לפסוק שלא בירושלמי (ראו בכלל מפורש שחולק). יתר על כן, נראה כי עיקר טענתו של זוסמן הוא דווקא בטענה א (שכן המוקד שם הוא ביצנת הניגוד בין הרמב"ם והרמב"ן), ושטענה ב איננה מרכזית כי אם פועל יוצא של טענה א. אכן, מסתבר כי עדיף להתנסח בטענה מעין: "הרמב"ן משתמש בירושלמי כדי לפרש את הבבלי, וכאמצעי עוד לבידוד עקרונות פלורסהיים, שלא דקדק נכון בדברי תא"ש (עמ' 101-107, אשר מציי מקרה של על יחסו של הרמב"ן לירושלמי בכלל ראה יהלום (לעיל הע' 1), עמ' 101-107, אשר מציי מקרה של הודעת השונות במקור בניינין זה).

18 בכא קמא ס ע"א.
 19 ראה לעיל הע' 12. בשנייה הרא"ל עמ' 113 אומר הרב ליכטנשטיין את הדברים הבאים: "בשורה ארוכה של מקרים בהם נאמר בגמ' שיש לפטור, קובץ הר"ף ובעקבותיו הרמב"ן שולחנה יש לחייב... אבהו דכולהון — חוזק כלי מראש הגג והיו תחתיו כרים וכסתות". תמונה יצד ציאה השגנה הזאת מפי באומרו 'אבהו דכולהון', שהיו יהו המקרה היחיד שהר"ף משנה מפסיקת הגמרא, ולא קיימת "שורה ארוכה של מקרים".

20 הכונה לסוגיה בניינין מ ע"ב, והרמב"ן (עמ' 20) מציי כי במקצת מספרי הר"ף מופיעה התנמקה מטעם דניא דגרמי.
 21 הכונה לסוגיה בניינין מ ע"ב, והרמב"ן (עמ' 20) מציי כי במקצת מספרי הר"ף מופיעה התנמקה מטעם דניא דגרמי.

מילתא היא לשיטת רש"י ז"ל, ותמצא זה רמז בפירושו בכמה מקומות דוק ותשכח" (עמ' מו). זהו פשר הדברים: יש מקומות שהחלום הכבלי מציין בהם את מחלוקת התנאים בנוגע לגרמי בנימין, האם חייב או פטור. לעומת זאת במקום אחר, כפי שראינו לעיל, מובאת דעת רב אשי ש"גרמא בנימין פטור". ונשאלת השאלה מה היחס בין הסוגיות הללו? האם "גרמא" ר"גרמי" חד הם, ורב אשי בא להכריע במחלוקת והוא פוסק כפוטריס; או שמא אלו הן רמות שונות של "גרמיה" וגם מי שפוסק כ"ר מאיר המחייב ב"גרמי" פוטר כי"גרמא". הרמב"ן מציין אפוא כי רש"י סבר לאפשרות הדאשונה שאין הכול קטגוריאלי בין "גרמא" ל"גרמי".²² ההשלכה של הדברים הללו היא חשובה: כל מקום שהגמרא פוסרת בו את המזיק, ורש"י מנמק את הפטור משום "גרמא בנימין פטור", הרי משמעות הדברים היא שזוהי גם "גרמי", ולפי ר' מאיר יהיה חייב. יוצא אפוא שבכל מקרה ומקרה כזה יש לרמב"ן אחת משתי האפשרויות הבאות: לקבל את ניתוחו של רש"י כי מדובר ב"גרמי" ולא חייב, או להסביר מדוע אין מדובר ב"גרמי" ואז קיימת האפשרות לפטור.

אם נבחן היטב את אותם עשרים וארבעה מקרים נראה שההתייחסותו של הרמב"ן לעשרים ושניים מהם יכולה להיות מוסברת בעקבות מה שציינתי זה עתה. בעשרים מהם מדובר על סוגיות שרש"י מסביר את הפטור שמוזכר בהן מצד גרמא בנימין פטור. לעתים מדובר ברשימה של מקרים שרש"י מתייחס לאחד מהם, אך הרמב"ן מתייחס לכל המקרים שמוזכרים באותה רשימה.²³ נוספים לכך שני מקרים שמדובר בהם על סוגיות בבבא בתרא אשר אין לנו עליהם פירוש רש"י, אך הרשכ"ם על סוגיות אלו מסביר את הפטור מצד

22 הרמב"ן כאן אינו מציין על מה הוא מסתמך. אולם בחידושים לבבא בתרא כב ע"ב ד"ה "זאת אומרת גרמא בנימין אסור" הרמב"ן מתבסס על דבריו של רש"י במסכת בבא קמא צח ע"א-ע"ב. שהגמרא תולה את המחלוקת בנוגע לחיוב מי ששף שטרותיו של חברו בשאלה האם מתייחס ב"דינא דגרמי", וכאשר רש"י מנמק את דבריו רבה שפטור הוא תולה זאת בטעם של גרמא בנימין פטור. כלומר הוא מאחד בין מי שפטור בדינא דגרמי ובין הפטור של גרמא בנימין (ראו ד"ה "פטור" ו"דעה לטעמיה"). כמו כן בבבא בתרא כב ע"ב הגמרא מדברת על "גרמא בנימין" (ראו ד"ה "פטור" ו"דעה לטעמיה"). בבנימין מסביר שזה לדעת מי שאומר ש"גרמא בנימין פטור". פירוש זה לשיטת רש"י אינו מקובל על דעת כל הפרשנים, ראה על כן מהרש"ל, ים של שלמה, בבא קמא ב. לו, ט; יט, ובשפת כהן (ש"ן) סימן שפ ס"ק ז, שהסכים עם דברי הרמב"ן ודחה את טענותיו של מהרש"ל.

23 ארבעה מקרים קשורים לסוגיה בבבא קמא נו ע"ב — נו ע"א, וראה רש"י נו ע"ב ד"ה "פטור מדיני אדם" (במקרה של "העושה מלאכה במי חטאה" קשה להסביר מדוע הרמב"ן שב ואומר שהוא חייב שאינו ניכר לאחר שעסק בכך בראשית החיבור. ככל הנראה הוא שב לאזכר זאת רק מתוך הצורך לתת דין וחשבון לשיטתו של רש"י): כמו כן המקרה של שור שפל לבור והבאישו בבבא קמא נו ע"ב, ברש"י ד"ה "אבל מדיניה", ולדיוח אליו הלכה נוספת מאותה משנה של "נתנון סם מות לפני בהמת הבור" (בבא קמא נו ע"ב), המקרה הזה מופיע גם ברשימת ההלכות שהתורה לעיל בבבא קמא נו ע"א; "שיטה בו את הנחש", בבא קמא נו ע"ב, רש"י ד"ה "פטור משטה"; סוגיית "מצמצע", סנהדרין נו ע"ב — עו ע"א, רש"י ד"ה "רב אחא נחש"; "עושבתה כדו ולא ניקול", בבא קמא נו ע"ב, רש"י ד"ה "הזקקה"; בנוגע לתשע הסוגיות המתורכות בבנימין הרחוק נתיקין, בבא קמא נו ע"ב, רש"י ד"ה "אחי ודאמי" (הרמב"ן מתייחס לדוגמה הזאת כפוטריס) ובבא בתרא כב ע"ב, רש"י ד"ה "גרמא בנימין". המקרה העשירי ואחד הוא "המבעית את הבור" (בבא קמא נו ע"ב, צא ע"א), רש"י על אחד אינו מתייחס לכן, ברם במקום אחר (נו ע"א ד"ה "חייב כלי הבור") רש"י מתייחס ל"מבעית את הבור" כדוגמה ל"לטיה של "גרמא כעלמא", ואבן כן מחבר הדיון על "הזכה כנגד עינו" המוזכר באותה סוגיה (בבא קמא צא ע"א).

"גרמא בנימין".²⁴ בנוגע למקרה אחד רש"י בסוגיה על אתר אינו מציין שהפטור הוא מהטעם של "גרמא בנימין", אך הרשכ"ם במקום אחר מציין אותו כמקרה פרידגמטי של "גרמא בנימין".²⁵

הדוגמה האחרונה מבהירה שאינו חייבים להניח שהרמב"ן חיפש בכל השי"ס את המקרים שרש"י נימק בהם את הפטור בדרך הזאת. ייתכן שהיו רשימות של מקרים כאלו, כפי שאנחנו מוצאים בתוספות במספר מקומות, ושכבר הם כינסו את מה שהיה מצוי בבתי המדרש הצרפתיים.²⁶

נותרו לנו אפוא עוד שני מקרים כדי להגיע למיני ארבעים ושישה מקרים שהרמב"ן מתייחס אליהם, ואלו הם: "היורד לאומנות חבירו" שפטור (בבא בתרא כב ע"ב), ר"אבנו סכיננו ומשאו שהניח בראש הגג" שחייב (בבא קמא ו ע"א). בנוגע לראשון הרמב"ן אינו מזכיר זאת כדוגמה קשה שצריך ליישב, אלא הוא משתמש בה כדי להמחיש את העיקרון שהוזכר לפניו, ולמעשה זה משמש בדברי הרמב"ן כמו אותן דוגמות ספקולטיביות שהוא ממצא כדי לחדד את טיעונו. בנוגע ל"אבנו סכיננו ומשאו שהניח בראש הגג" קשה יותר לגמק את האזכור של הסוגיה. במיוחד לאור העובדה שהחייב שם אינו מצד "אדם המודק", ברם נראה שאף כאן ההקשר שהולכה הוא מופיעה בו אצל הרמב"ן מלמד על טעם הכאת הדברים. כלומר, אני מבקש לטעון כי שני המקרים הללו אינם נזכרים כחלק מן הרשימה שצריך להסביר את האופן שהם עולים בו בקנה אחד עם כל השיטה, אלא הם משמשים כהקשרם כאמצעי להבהרת רעיון כלשהו. ראיה לדבר אפשר להביא מסדר אזכור הדברים ברמב"ן. בפחת הדיון כיצד מתייחסות כל הסוגיות אומר הרמב"ן: "וזאת צריך לפניו שהרי מצינו גורמי נתיקין פטורין... (עמ' לה), והוא ממשיך ומונה חלק ניכר מהמקרים שהוא נזקק אליהם. בהמשך החיבור הוא מציע את הנוסחה כיצד יש ליישב את כל הסוגיות: "וזה הטעם לכל אלו, כלל גדול יהיה בידך... (עמ' לו-לז), ואז הוא שב ומנתח את כל המקרים ואת היחסים ביניהם. שני המקרים הנדונים: "יורד לאומנות חבירו" ו"המניח אבנו סכיננו ומשאו בראש הגג" אינם נגמרים בתחילת הדברים בין אותם המקרים שצריכים להיות מוסברים בתוך השיטה. ללמדן שלהקשרם באו ולא ללמד על הכלל נועדו.

מה קבע הרמב"ן באלו מקרים חייב ובאלו פטור. אם נשוב ונעיין בכל המקרים הרי שבדרך שכלל הסוגיות שמוזכר בהן טעם החיוב מצד "דינא דגרמי" הרמב"ן פוסק שחייב. כמו כן בארבע הסוגיות²⁷ שהרי"ף פוסק בהן על פי הנימוקים של דינא דגרמי, אך בהן הוא מחויב

24 כונניה לסוגיה בבבא בתרא עב ע"ב — צא ע"א בעניין "המזכיר פירות לחבירו ולא צמחו", שהרשכ"ם בדי"ה "ומשני הים" תולה את הפטור בכך שזוהי גרמא בנימין שפטור. כך גם התוספתא בבבא בתרא פ"ז ה"ב שמכיר הרמב"ן המובאת באותה סוגיה בבבלי.

25 מדובר על המקרה של "השולח את הבכיה ביד חרש שוטה וקטן" שמוכרת במקום מקומות כשי"ס. לדוגמה בבבא קמא כב ע"ב. הרשכ"ם עצמו בתרא צ" ד"ה "נתנון לו דמי" מנמק את הפטור בטעם "דינא דגרמי". ברם יש לציין כי הרשכ"ם בעצמו מחלק שם בין גרמא לגרמי. קיימת אפשרות לומר שהרמב"ן התייחס לסוגיה הזאת מטעם אחר, הואיל ובאותה סוגיה בבבא קמא מנוסח הצורך כ"כברי הזקא". שהוא עיקרון מנחה לרמב"ן בדינא דגרמי (ראה עמ' לו).

26 ראה לדוגמה תוספתא בבא בתרא כב ע"ב ד"ה "זאת אומרת", וכיתו אירכתא באר"ה ודע למסכת בבא קמא פ"ק ב, סעיפים ק"ל-קמ"ג. אם כי הרשימה שם שונה במעט.

27 ראה לעיל הערות 16, 19, 20.

הוצע להסביר את שיטת הר"ף עולה גם מהחלק האחרון של החיבור שהרמב"ן נכנס בו בהרחבה לסוגיית הרחיק נזיקין כדי ליישב את שיטת הר"ף והגאונים.
 המסקנה שהגענו אליה בנוגע למניעיו של הרמב"ן עולה בקנה אחד עם מה שנאמר כבר על ידי חוקרי הרמב"ן השונים. בעקבות פרופ' ישראל תא-שמע,³² אומר פרופ' משה הלברטל את הדברים הבאים:

הרמב"ן תמוש באותם כלי עבודה של בעלי ההלכה במאה ה"ב, ופרשנות המיקרוסקופ והטלסקופ שלו מלוטשות לא פחות מאלה של קודמיו. בכשרונו המשני האגליטי אין הוא נופל מרבנו תם או מהואב"ד, שמאופני הניתוח והמתחשבה שלהם הוא הושפע עמוקות. כמו כן השליטה הכבירה שלו במקורות ההלכה השונים מאפשרת לו להשתמש בגישה הסינופטי, שאותה הוא ירש מבעלי התוספות שלפניו. הוא אף מחדד את הכלים האלה ומשיף אותם עד לכדי שלמות. ואולם הוא משתמש בשיטות העבודה הללו כדי להשיב לאיתגן את מסורות ההלכה שקועקעו באותם אמצעים עצמם בידי גדולי המאה ה"ב. ניתן לתאר את פעילותו של הרמב"ן כמעין קונטרס-רפורמציה, המתרחשת בראשית המאה ה"ב ומפעילה, במתקפת הנגד שלה, את אותם כלים ביקורתיים שהרפורמציה עצמה פיתחה.³³

הם הם הדברים בסוגייתנו, הרמב"ן משתמש בכלי הלימוד הצרפתיים, והוא מיישם את ה"גישה הסינופטי" בשיטתו של הר"ף להלכה.
 מחקריו של הלברטל יסודם, כלשונו, ב"עיתות הפוליטיקה הרטורית".³⁴ הוא מבטא את דבריו על אמירות מפורשות של הרמב"ן, ועל חיבורים כ"ספר המלחמות" ו"ספר הזכות", שזוהו מטרות המוצהרות. בדבריו כאן, חשפתי שאלו הם הדברים לא רק בגולה אלא גם בסמיו. ממכלול הדברים נמצאו למדים כי אף שלא הצהיר זאת במפורש, "קונטרס דינא דגרמי" נועד ליישב את שיטת הר"ף, וכי אף חיבור זה מצטרף לאותה שורה של חיבורים אשר נועדו ללחוץ את לימוד הזכות על שיטת הר"ף להלכה.

חשוב להדגיש נקודה מהותית. מחויבותו לר"ף היא במסגרת ההלכה, ברם נימוקיו של הרמב"ן, ועיצוב מערכת הכללים שהוא מציע, אינם נסמכים כלל על דבריו של הר"ף.³⁵ אין בדבריו הר"ף שום דבר שיכול היה לסייע לרמב"ן. כלומר, אף כוזאת אנתנו ראינו כיצד הוא ממוג את שיטת הלימוד הצרפתית עם פסיקת ההלכה הספרדית.
 על פי מה שנאמר עד כה, ראינו כי מטרותיו של הרמב"ן היא בראש ובראשונה להגיב להתקפה על שיטת הר"ף, וממילא אין הוא משלב דיון על סוגיות שלא הוזכרו קודם לכן בהקשר הזה על ידי אחרים. ייתכן שמניעים אלו אינם "סמויים" לחלוטין בחיבור, וכי כשני

32 ראה לעיל (הע' 1), עמ' 39-40.

33 מ הלברטל (לעיל הע' 1), עמ' 28-29.

34 שם עמ' 33.

35 יורה מואת, נראה כי הר"ף עצמו התבסס בדבריו להיפוך הפסיקה כסוגיה בבבא קמא כו ע"ב לא על סברה, כי אם על העובדה שרבה הוא הדובר בה, ופי' מהסוגיה כך ע"ב א"ע"ב משמע שהוא סובר שהדיון במקרים של "דינא דגרמי" הוא פטור. כלומר, מה שגם לו לשנות את ההלכה אינו הניתוח הלוגי, כי אם הפרוטנלי. בניגוד לדרך עבודתו של הרמב"ן, הד לדיונים פרטנליים אפשר לראות גם אצל הרמב"ן עמ' מו. ניסיון לביזור שיטתו של הר"ף עצמו מצוי אצל א' בקובץ, תורת הגניזת בהלכה, ירושלים, תשמ"ז, עמ' 47.

לר"ף. מה קורה בכל הסוגיות שרש"י או חכמי צרפת תולים בהן את הפטור ב"גרמא בזיקין", וכאמור הרמב"ן סבר שלדעת רש"י במקרים הללו למאן דאמר "דינא דגרמי הייב" יהיו חייבים. כפי שצינתי לעיל הרמב"ן היה יכול לבחור אחת משתיים: לטעון שאכן חייב (ההפך מדברי הגמרא, כפי שעשה הר"ף בשני מקומות); או לחלוק על כן שמדובר במקרה של "גרמי". על פי מה קבע הרמב"ן באיון דרך לבחור? כפי שמתברר מיד הרמב"ן הכריע בשאלה הזאת על פי מה שפסק הר"ף. בכל מקום שהר"ף מדוע אין כאן "גרמי".²⁸ הרי שלדעת הר"ף פטור בהם, ולפיכך הרמב"ן נדרש להסביר מדוע אין כאן "גרמי".²⁹ מקומות שהר"ף לא ציינם פותחים פתח להשערה כי השמטתו של הר"ף נובעת מכך שהוא סבר שאין לפסוק כפשט הגמרא, ויש לחייב משום "דינא דגרמי". אכן בשלושה מקומות הרמב"ן מציינ במפורש כי הר"ף השמיט את הסוגיה מהלכותיו, בשניים מהם ההשמטה משמשת עברו ראייה כי הר"ף סבר שחייבים בהם,²⁹ ובמקום השלישי זוהי עילה להתחבטות מהי עמדת הר"ף בעניין.³⁰ כך גם במקום נוסף שהרמב"ן מחלבת בו מהי ההלכה, האם חייב או פטור, מדובר במקרה שמופיע בירושלמי, והר"ף אינו מתייחס אליו.³¹

ד

מכלל דברינו עולה אפוא שהרמב"ן כפוף לחלוטין לשיטת הר"ף. הוא אינו מציע לפסוק בניגוד לסוגיית הבבלי, ולהסתמך על התקדים של הר"ף במקום שהר"ף עצמו אינו עושה זאת.
 אם נרצה הרי שאפשר לטעון מעבר לכך: ייתכן שכל מטרותיו של הרמב"ן היא להסביר את שיטת ה"הלכה", כלומר שיטתו של הר"ף. לפיכך הוא מחויב בראש ובראשונה לסוגיות שמוזכר בהן "דינא דגרמי" ושהר"ף פסקן להלכה. לאחר מכן הוא נוקט לכלול בדיון וחשבון שלו את כל המקומות שהר"ף מתייחס בהם לעניין במפורש. בשלב הבא נשאלת השאלה האם קיימת עקביות מלאה בהלכה, ולומר בהם ישנם מקרים נוספים שאמורים היו להתחייב בהם – ובהקשר הזה עומדים דברי רש"י כמעין קושייה על פסיקת ההלכה, הואיל והוא מצביע על נוספים שהיו אמורים להתחייב בהם. לפיכך נדרש הרמב"ן ליישב את שיטת הר"ף ולהסביר שאין כאן "גרמי כלל".
 אם נשוב כעת לאותם המקרים שבראשית הדברים הועלתה התמיהה מדוע הרמב"ן נוקט דווקא להם, כדוגמת המקרה של "נשתברה כדו" (בבא קמא כח ע"א-ע"ב), הרי שהטעם לבחירה בהם הוא פועל יוצא מכך שרש"י הסביר את סיבת הפטור שלהם בגין הכלל התלמודי של "גרמא בניזקין פטור".

28 אכן ברוב המחלטים של המקרים שהרמב"ן פוסק לפטור, הר"ף מביא את לשון הגמרא שפוטרה. לא מצאתי את התייחסותו של הר"ף בסוגיה אחת בלבד שהרמב"ן אינו מעיר עליה דבר והיא: "העושה

מלאכה במי חטאת" (בבא קמא נו ע"א).

29 שתי הסוגיות הן: "שור עם שחטו לפני שעמד לדון" (בבא קמא לג ע"ב), וסוגיית "מצמצם" (סנהדרין ע"ב).

30 מדובר במקרה של "שור שנפל לבור" (בבא קמא מח ע"ב).

31 הנוהג למקרה של "סותם את פי העדים", ליעל הע' 17, שהרמב"ן מחלבת האם חייבים כדיון "מקיע שטרותיו של תביר" או שמא יש סיבות לפטור (עמ' מא).

שום מזהים את שיטת הסבורים כי החיוב הוא משום קנס שהטילו עם שיטתו של ר' יצחק ב"ר אברהם (הריצב"א) המופיעה בתוספות בבא בתרא כב ע"ב (ד"ה) "זאת אומרת גומא בניקין אסורי":

וגמא לריצב"א דינא דגרמי הוי מטעם קנס כדמוכח בירושלמי ולכך כל היקף המצוי ורגיל לבוא קנסו חכמים, וטעם דקנסו שלא יהא כל אחד הולך ומיק לחבירו בעין.

על פי הריצב"א אין לתור אחר כלל שיאגד את כל המקרים, הואיל והעיקרון המנחה לחיוב או לפטור איננו על פי מרכיב כלשהו של גרימת הנזק, כי אם על פי נפוצות המקרים הללו. והו כמוכח פתרון אד הוק, הואיל ומה שמלמד על הנפוצות הוא עצם העובדה שחייבים לאור זאת עשויים היינו לחשוב כי אחד המניעים העיקריים של הרמב"ן הוא לחשוף את השיטות שבהלכה כתגובה לדעת הריצב"א.³⁹ ברם, מעיין בדברי הרמב"ן אין זה ברור כלל שזוהי השיטה שהוא מתמודד עמה כאשר הוא טוען שהחיוב הוא על פי שורת הדין.⁴⁰ הרימב"ן אמנם מתמודד עם הסבורים כי החיוב הוא משום קנסא, אך הנפקות היחידה של המחלוקת הזאת המותרת בקונטרס היא האם חייבים במקרה של שוגג או אונס. על כן ייתכן שהרמב"ן מתמודד עם דעה שהחיוב הוא משום קנס, אך מסכימה שיש שיטותיות בהלכה,⁴¹ וכי הוא אינו רואה בכך את עיקר חידושו.

³⁹

ראה למשל יהלום דוקטורט (לעיל הע' 1), עמ' 127-131, ובמיוחד עמ' 130: "כפי שראינו המונגוריה מלה כנגד עמדתם העקרונית של הריצב"א ובעלי התוספות הודאם וניקין עקיפים קנס בלבד. הרמב"ן טרח להראות שמדובר בד"ן עקרוני המושתת על עקרונות משפטיים, ולא בקנס המתייחס באופן שרירותי למקרים פרטניים". בדברים אלו מפתיעים, שכן למעט הריצב"א בתוספות הנזכר, מופיעות שיטות אחרות מבעלי התוספות אשר ניסו למצוא עקרונות משפטיים, וראה להלן הע' 41.

⁴⁰

איננו יודעים האם הוא הכיר את השיטה הזאת, אבל מקום ידוע לנו כי הרמב"ן ככל הנראה הכיר דברים שהריצב"א כתב, ראה על כך א"א אורבך, בעלי התוספות, ירושלים, תש"ם, עמ' 263-264. כמו כן ידוע לנו כי שני דבריו העיקריים של הרמב"ן, ר' נתן מטריטקל ור' יהודה ב"ר יקר, היו תלמידיו של הריצב"א. ראה על כך אגל טעם (לעיל הע' 1), עמ' 1, ובהרחבה אצל יהלום (לעיל הע' 1), עמ' 83-82.

⁴¹

ייתכן שזוהי עמדתו של הרי"ם מבעלי התוספות, כך לפחות הבינו חלק מהאחרונים, ראה אנציקלופדיה תלמודית (לעיל הע' 5), הע' 61-62. לדין על שיטת התוספות ראה שיעורי הרא"ל עמ' 51-52. גם המחז"ם מרטנבורג מוכיח את תפוצה שהחיוב הוא משום קנס לצדדים הלכתיים ולא כדי להסביר את ידעו הישמה (ראה מזה" פראג, כרך 1, תשובות שמי"א ות"ס). איננו נכנס כאן לשאלה האם הטענה של בעלי התוספות כי החיוב מדרבנן והוה לטענה כי החיוב הוא משום קנס. אע"כ רק כי בבבא קמא צא נ"ב, ד"ה יוסבר לה", הוכח ר"י כמי שסובר שהחיוב הוא מדרבנן, אם כי במקומות אחרים קביעה זו מיוחסת לריצב"א (לדוגמה כתובות לז ע"א, ד"ה "סבר לה"), וייתכן כמוכח שר"י המוכרח בבבא קמא הכונה לריצב"א (תודתי נונתה לפופי' יעקב זוסמן שעזר לי בבידור עניינים אלו).

מקומות לאורך החיבור דומו הרמב"ן למטרותו בחיבור. ראשית, בתחילת החיבור מופיעים חרוזי פתיחה ובהם נאמר:

אבל יש אשר קולמוס הראשונים סתמן
ועתה נעלם טעמן
מעיני תלמידי הזמן (עמ' א)

כפי שכבר עמד על כך ש' יהלום,³⁶ בדברים הללו הוא מתייחס לרי"ף — ויש כאן תיאור מדויק של המצב שבו הרי"ף סתם בפסיקתו, והרמב"ן הוא אשר מפרש את "טעמן".

שנית, בחתימת דבריו הרמב"ן מסכם את עבודתו:

ולא באנו כאן אלא לפרש מה שהוקשה עלינו ועל רבותינו בדיני הגרמות, ופירשנו אותן בדרך קצרה היא הישרה (עמ' טו).

כל מי שיבוא כעת לנתח את שיטתו של הרמב"ן בחיבור זה חייב לדעת כי הרמב"ן ניגש לניתוח המקרים כמי שמחוייב, ואינו דומה מי שמצווה ועושה למי שאינו מצווה ועושה: האחד יכול לפסוק על פי כללים אפריוריים, והשני מחוייב למסגרת כלשהי. לאור זאת יש לראות את הרמב"ן לאור הנתונים הללו, ולדין בו על פי זה.

כאמור לעיל, יש לשים לב למקומות שבהם הרמב"ן מביע אי שביעות רצון מפסיקתו. ולדקדק היטב האם הוא לא "אולץ" (על ידי עצמו) לפסוק בהם כדעת הרי"ף. בהקשר זה נכון להזכיר שוב את השימוש הבעייתי של הרמב"ן ברעיון של "ברי היקא". רעיון זה כשלעצמו נחשב כמוהו מאוד בתפיסתו של הרמב"ן. ברם אי אפשר להתעלם מהעובדה שכלל הלכתי מן הסוג הזה גמיש משבעו, שכן קשה לקבוע קריטריונים קשיחים מתי כרי ומתי שמא. לפיכך נוח היה לרמב"ן להשתמש בו, הואיל וברוב ההכרעות הוא נאלץ להתמודד עם פסיקות קבועות מראש.

יוצא אפוא כי אסור לנו להניח שלרמב"ן עצמו הייתה היכולת לפטור או לחייב. רק במקומות שיש בהם שרידים של הכרעות אישיות של הרמב"ן אפשר לנתח מהי עמדתו שלו. מקרים כאלו אפשר למצוא בשני הקשרים: מקומות שהרי"ף שותף בהם ואז מוטל על הרמב"ן לפרש את פשר השתיקה, וכן כל אותם שמונת המקרים שהרמב"ן ממציא. בכל המקרים הללו יש עקבות של מחשבה אותנטית, ויש לייחס להם חשיבות מיוחדת.

ה

בעוסקי במניעים של הרמב"ן לכתיבת החיבור שומה עלי לעמוד על עניין אחד נוסף ולבחון האם ייתכן שהיה לרמב"ן מניע נוסף בעיצוב שיטתו. אבה"ד את דבריי:

בחלק הראשון של הקונטרס, בחלקים שלא התייחסת אליהם עד כה, הרמב"ן מהפלמס עם הסבורים כי החיוב דינא דגרמי הוא משום "קנס", ואילו הוא סבור שהחיוב הוא על פי שורת הדין.³⁷ מה פשר המחלוקת הזאת? הרושם העולה מהדינאים אצל האחרונים³⁸ הוא

³⁶ יהלום דוקטורט (לעיל הע' 1), עמ' 130.

³⁷ בעיקר עמ' ד"בב.

³⁸ ראה למשל בש"ך סימן שפו ריש סעיף א.